Zuid-Vietnam vóór 1975: onderwijs, macht, stadscultuur en de strijd om de herinnering

Door Frank , 9 november 2026

Zuid-Vietnam vóór 1975: onderwijs, macht, stadscultuur en de strijd om de herinnering

Van de schoolbanken en de bioscopen van Saigon tot Bảo Đại, Ngô Đình Diệm en de muziek van Trịnh Công Sơn

Een historisch essay over zes vensters op het vroegere Zuid-Vietnam — met aandacht voor wat mensen zich met liefde herinneren, wat de macht liever vergat en wat het beschikbare bronnenmateriaal werkelijk laat zien.

Door Frank Dumon

Inleiding — Een land dat niet in twee herinneringen past

Wie in Vietnam over het verleden spreekt, ontdekt al snel dat een historische datum geen einde maakt aan een geschiedenis. Op 30 april 1975 eindigde de oorlog in Zuid-Vietnam en stortte de Republiek Vietnam in. Het land werd vervolgens onder

één staatsbestel herenigd. Maar de herinneringen van mensen verdwenen niet op die dag. De ene familie herinnert zich de bevrijding van een land dat tientallen jaren koloniale overheersing en buitenlandse interventie had doorstaan. De andere herinnert zich het verlies van een vertrouwde school, een beroep, een huis, een familielid of een manier van leven. Weer anderen dragen beide ervaringen in zich.

De zes Vietnamese teksten die aan dit essay ten grondslag liggen, vormen een merkwaardige maar veelzeggende verzameling. Een auteur verdedigt het onderwijs in Zuid-Vietnam vóór 1975. Een andere richt zijn woede op geschiedkundigen die volgens hem het verleden verkeerd voorstellen. Een derde beschrijft de strijd om de macht tussen de laatste keizer Bảo Đại en Ngô Đình Diệm. Daarnaast zijn er ogenschijnlijk lichtere verhalen: de naam Saigon op een Zwitsers wereldtijdhorloge, het ontstaan van de bioscoopcultuur en de weemoedige geschiedenis achter *Diễm xưa*, het lied van Trịnh Công Sơn. Op het eerste gezicht horen deze onderwerpen nauwelijks bij elkaar. In werkelijkheid gaan ze allemaal over dezelfde vraag: **wie bepaalt wat er van een samenleving wordt herinnerd?**

Het is verleidelijk om die vraag met politieke etiketten te beantwoorden. Voor de ene lezer was Zuid-Vietnam een door het Westen gesteunde staat die de nationale bevrijding in de weg stond. Voor de andere was het een onvolmaakt maar waardevol maatschappelijk experiment, met eigen scholen, instellingen, kunstenaars en stedelijke gewoonten. Beide gezichtspunten bevatten historische ervaringen. Geen van beide is voldoende om het hele leven van miljoenen Vietnamezen te beschrijven.

Dit artikel neemt daarom een bewust andere weg. Het erkent de culturele, pedagogische en persoonlijke prestaties van mensen die in het Zuiden leefden, zonder de koloniale erfenis, de machtsstrijd, de ongelijkheid, de oorlog of het autoritaire karakter van bepaalde regeringen te verhullen. Het erkent evenzeer de betekenis van de strijd voor onafhankelijkheid en hereniging, zonder van die overwinning een recht te maken om alle andere herinneringen uit te wissen. De stemmen uit de aangeleverde teksten blijven hoorbaar, maar hun beweringen worden behandeld als historische standpunten, niet automatisch als bewezen feiten.

1. De lange voorgeschiedenis: Zuid-Vietnam begon niet in 1954

Om de samenleving ten zuiden van de zeventiende breedtegraad te begrijpen, moeten we veel verder teruggaan dan de Koude Oorlog. Het gebied rond Gia Định, Chợ Lớn en Saigon was in de loop van eeuwen gevormd door Vietnamese migratie, Khmer-aanwezigheid, Chinese handelsgemeenschappen, landbouw, rivieren, markten en contacten met de buitenwereld. De Franse verovering van Cochinchina in de negentiende eeuw veranderde dat landschap ingrijpend. Nieuwe wegen, havens,

scholen, administratieve systemen, drukkerijen en stedelijke gebouwen verschenen, maar deze materiële modernisering ging samen met militaire overheersing, economische exploitatie en politieke ongelijkheid.

Dat onderscheid is essentieel. Een spoorlijn kon nuttig zijn voor Vietnamese reizigers en tegelijk zijn aangelegd in dienst van koloniale belangen. Een school kon een Vietnamese intellectueel helpen zich te ontwikkelen en tegelijk Franse waarden en bestuurlijke behoeften bevorderen. Een bioscoop kon de verbeelding openen en tegelijk beelden van koloniale macht verspreiden. De koloniale erfenis is daarom noch uitsluitend een verzameling voordelen, noch uitsluitend een verhaal zonder maatschappelijke veranderingen. Zij is een geschiedenis van machtsverhoudingen waarin Vietnamezen beperkte mogelijkheden kregen, die ze vervolgens op eigen wijze gebruikten en uitbreidden.

Na de Tweede Wereldoorlog werd die spanning onhoudbaar. In 1945 riep Hồ Chí Minh de onafhankelijkheid van de Democratische Republiek Vietnam uit. De terugkeer van de Franse macht leidde tot een lange oorlog. De overwinning van de Việt Minh bij Điện Biên Phủ in mei 1954 versnelde de onderhandelingen in Genève. De akkoorden voorzagen in een tijdelijke militaire scheidingslijn en de hergroepering van strijdkrachten. De slotverklaring van 21 juli 1954 benadrukte dat deze lijn geen politieke of territoriale grens mocht worden en voorzag in algemene verkiezingen in juli 1956. De regeringsvertegenwoordigers van de Staat Vietnam aanvaardden deze politieke regeling niet, en de Verenigde Staten verbonden zich evenmin als ondertekenaar aan de slotverklaring. Het is daarom historisch onjuist om te zeggen dat Genève Vietnam definitief in twee landen verdeelde; even onjuist is het om te doen alsof de latere strijd over de verkiezingen geen reëel diplomatiek en politiek vraagstuk was.[1]

In het Noorden ontstond een socialistische staat onder leiding van de Vietnamese communistische partij. In het Zuiden bleef een anticommunistische staatsstructuur bestaan die via de Staat Vietnam overging in de Republiek Vietnam. Deze twee politieke projecten claimden elk op hun manier het nationale belang te vertegenwoordigen. Het Zuiden was niet éénstemmig: er woonden nationalisten die geen communist waren, katholieken en boeddhisten, liberale en conservatieve intellectuelen, leden van religieuze gemeenschappen, revolutionaire sympathisanten, gewone boeren, stedelijke arbeiders en mensen die vooral een veilig gezinsleven wensten.

De massale verplaatsingen van 1954–1955 maakten het maatschappelijke beeld nog ingewikkelder. Honderdduizenden mensen, in totaal bijna een miljoen volgens veel historische onderzoeken, vertrokken vanuit het Noorden naar het Zuiden. Zij

brachten talen, schooltradities, religieuze praktijken, beroepskennis en trauma's mee. Anderen verplaatsten zich in omgekeerde richting. Achter de strategische kaarten lagen gezinnen die hun toekomst opnieuw moesten beginnen, onder vaak moeilijke omstandigheden.[2]

3. Bảo Đại en Ngô Đình Diệm: twee antwoorden op het koloniale

De verhouding tussen Bảo Đại, de laatste keizer van de Nguyễn-dynastie, en Ngô Đình Diệm vormt een van de meest onthullende episodes uit de politieke geschiedenis van het Zuiden. Zij vertegenwoordigen geen eenvoudig duel tussen een oude monarchie en een moderne democratie. Beiden zochten een vorm van Vietnamese staatkundige zelfstandigheid; beiden moesten manoeuvreren tegenover de Franse aanwezigheid en de groeiende Amerikaanse invloed; beiden opereerden in een samenleving waarin het communistische verzet een massale politieke en militaire factor was geworden.

Bảo Đại was opgevoed binnen de Franse koloniale wereld en bleef er sterk mee verbonden. Dat maakte hem voor zijn aanhangers tot een mogelijke bemiddelaar, maar voor zijn critici tot het symbool van een afhankelijk en uitgeput politiek bestel. Diệm kwam uit een mandarijnenfamilie, had onder de monarchie een hoge bestuursfunctie bekleed en profileerde zich als een uitgesproken anticommunistische nationalist. Zijn politieke loopbaan kan niet uitsluitend worden verklaard als een instrument van Washington, maar evenmin los worden gezien van de Amerikaanse steun die beslissend werd voor het voortbestaan van zijn regering.

De aangeleverde Vietnamese tekst verwijst uitvoerig naar de memoires van Bảo Đại, waarin de oud-keizer beschrijft hoe hij Diệm herhaaldelijk zou hebben gevraagd regeringsverantwoordelijkheid op te nemen. Een dramatische scène, waarin Diệm

voor een kruisbeeld zou hebben gezworen zijn land te verdedigen, krijgt er een centrale betekenis. Zulke passages zijn historisch interessant: ze tonen hoe Bảo Đại de relatie achteraf wilde voorstellen, als een kwestie van plicht, persoonlijk vertrouwen en nationale verantwoordelijkheid. Maar een memoire is nooit een neutraal proces-verbaal. Het is een herinnering van een rechtstreeks betrokken machthebber, geschreven met kennis van de afloop. Zonder vergelijking met onafhankelijke documenten mogen de dialogen niet als woordelijk vastgestelde feiten worden behandeld.

Diệm stond in 1954 voor een bijna onmogelijke opdracht. Hij moest een regering opbouwen die door rivaliserende militaire en religieuze groeperingen werd uitgedaagd, een gezaghebbend nationaal leger ontwikkelen en de gevolgen van de noordelijke migratie opvangen. Zijn regering slaagde erin delen van het bestuurlijke en militaire gezag te centraliseren. Voor aanhangers was dit het bewijs van politieke vastberadenheid. Voor tegenstanders was het de opbouw van een machtssysteem dat steeds minder bereid was afwijkende stemmen toe te laten. Beide oordelen gaan over werkelijke aspecten van hetzelfde regeringsproject.

3. De volksraadpleging van 1955: een republiek zonder vrije keuze?

Op 23 oktober 1955 konden kiezers zich uitspreken over de positie van Bảo Đại en Diệm. De officiële uitkomst gaf Diệm een overweldigende meerderheid en maakte de weg vrij voor de proclamatie van de Republiek Vietnam. Wie uitsluitend naar het formele resultaat kijkt, zou kunnen denken dat de machtswisseling een onbetwistbare volksuitspraak was. De historische documenten vertellen echter een ingewikkelder verhaal.

In Amerikaanse diplomatieke stukken uit die periode wordt een uiterst eenzijdige campagne beschreven: de overheidsvoorlichting voerde massaal propaganda vóór Diệm en tégen Bảo Đại. Straten en pleinen waren gevuld met vernederende karikaturen van de voormalige keizer. De officiële uitslag van meer dan 98 procent voor Diệm en de uitzonderlijk hoge opkomst riepen ook bij Amerikaanse waarnemers vragen op over de geloofwaardigheid van het resultaat. Een ambassadeverslag meldde tegelijkertijd dat waarnemers op bezochte stembureaus niet overal rechtstreeks bewijs van fraude of intimidatie vonden. Dat onderscheid is van belang: de ongelijke campagne is goed gedocumenteerd; de precieze omvang van eventuele manipulatie van de telling kan niet uit één diplomatiek verslag worden afgeleid.[3]

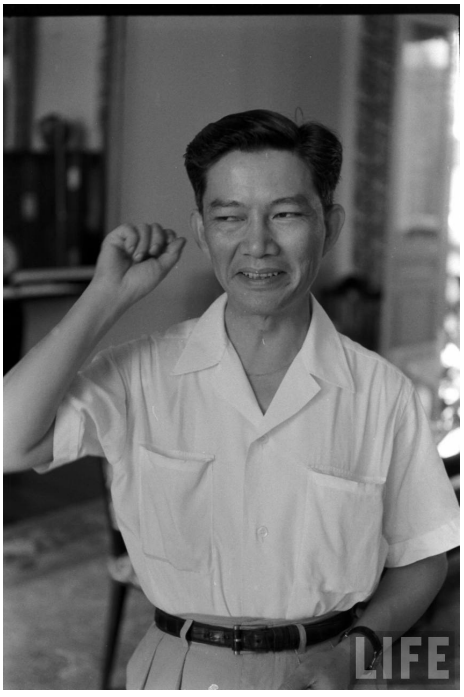
Een echte democratische keuze vraagt meer dan een stemhokje. Zij vereist de mogelijkheid voor meerdere partijen en kandidaten om vrij te spreken, burgers te

overtuigen en de uitslag publiek te betwisten. Juist daar schoot het referendum fundamenteel tekort. Het feit dat Bảo Đại politieke geloofwaardigheid had verloren, maakte de gevolgde procedure nog niet democratisch.

In het oorspronkelijke relaas verschijnt Diệm als een man die aanvankelijk aarzelde om zijn vroegere vorst af te zetten. Ook dat kan een relevante herinnering zijn, maar voor de historische beoordeling moet de symbolische scène worden onderscheiden van de politieke daad. De koninklijke legitimiteit werd vervangen door een republikeins presidentschap dat in de praktijk sterk rond één persoon en diens familie geconcentreerd raakte.

Dit is geen louter juridisch detail. De legitimiteitscrisis beïnvloedde de rest van de oorlog. De regering in Saigon wees de voor juli 1956 voorziene algemene verkiezingen af, met verwijzing naar de afwezigheid van politieke vrijheden in het Noorden en naar haar eigen positie tegenover de Geneefse slotverklaring. De leiders in Hanoi zagen in het uitblijven van die verkiezingen een blokkering van de hereniging. De Verenigde Staten, Frankrijk, de Sovjet-Unie, China en andere machten beschouwden Vietnam steeds meer als een inzet van de internationale machtsstrijd. Zo werd een Vietnamese kwestie opnieuw een internationaal conflict, met gevolgen die veel verder reikten dan de persoonlijke rivaliteit tussen Bảo Đại en Diệm.

4. Ngô Đình Diệm: staatsvorming, repressie en de crisis van 1963

Wie Diệm alleen een marionet noemt, miskent zijn eigen politieke denkwereld, zijn nationalisme, zijn wantrouwen tegenover Franse invloed en zijn streven naar een

sterke Vietnamese staat. Wie hem uitsluitend als redder beschrijft, miskent de repressieve praktijken van zijn bewind en de vijandschap die zijn regering bij uiteenlopende bevolkingsgroepen opriep. Geschiedenis begint waar zulke tegenstellingen tegelijk onder ogen worden gezien.

Diệm en zijn broer Ngô Đình Nhu waren ervan overtuigd dat hun staat niet kon overleven zonder een krachtige bestrijding van de communistische organisatie in het Zuiden. De maatregelen die daaruit volgden, troffen niet alleen gewapende tegenstanders maar ook vermoedelijke sympathisanten en andere opposanten. Politieke centralisatie, veiligheidsdiensten en de macht van de presidentiële familie verzwakten het vertrouwen in onafhankelijke instellingen. Die binnenlandse spanningen werden versterkt door guerrillaoorlog, sabotage, militaire druk en de steeds grotere inmenging van buitenlandse bondgenoten.

De boeddhistische crisis van 1963 liet zien hoe diep de kloof tussen regering en delen van de bevolking was geworden. Protesten, dodelijk geweld, arrestaties en invallen in pagoden veroorzaakten verontwaardiging in Vietnam en daarbuiten. Amerikaanse beleidsdocumenten uit augustus 1963 waarschuwden dat de staat van beleg en de onderdrukking van boeddhistische protesten het publiek nog verder van Diệm zouden vervreemden.[4] De situatie mondde in november uit in een militaire staatsgreep, waarbij Diệm en Nhu werden gedood. Amerikaanse diplomatieke contacten met de samenzweerders behoren tot de gedocumenteerde context van die omwenteling; over de precieze verantwoordelijkheden en beslissingen bestaat een omvangrijke historische literatuur.[5]

De gedachte dat autoritaire maatregelen noodzakelijk waren en achteraf dus als deugd moeten worden geprezen, komt in de aangeleverde tekst over Diệm expliciet naar voren. Het is de stem van een politieke traditie die orde en het overleven van de staat boven andere waarden plaatste. Men kan die opvatting historisch verklaren zonder haar over te nemen. De oprechte angst voor communistische overheersing gaf een regering nog geen onbeperkte bevoegdheid om te bepalen wie wel of niet tot de natie behoorde. Evenmin maakt de latere Amerikaanse escalatie Diệms tegenstanders automatisch moreel of politiek gelijk.

De belangrijkste les is misschien dat nationale onafhankelijkheid, veiligheid en burgerlijke vrijheid niet eenvoudig tegen elkaar mogen worden uitgespeeld. Een staat die één waarde absoluut verklaart en alle andere eraan onderwerpt, loopt het risico uiteindelijk ook die eerste waarde te verliezen.

5. De school als belofte: menselijkheid, nationale identiteit en openheid

Juist tegen deze politieke achtergrond krijgt het onderwijs van Zuid-Vietnam zijn historische betekenis. De eerste tekst in de aangeleverde verzameling is doordrongen van eerbied voor leraren. De schrijver herinnert zich een school waarin de docent zijn plaats ontleende aan kennis en verantwoordelijkheid, waar leerlingen leerden respect te tonen en waar de continuïteit met de Vietnamese culturele traditie hoog werd gewaardeerd.

Dat is geen verzonnen traditie. Een onderzoek van de Universiteit van Huế beschrijft hoe tijdens het nationale onderwijscongres van 1958 drie beginselen richtinggevend werden voor de onderwijsfilosofie van de Republiek Vietnam: *nhân bản* (menselijkheid of humanisme), *dân tộc* (nationale identiteit) en *khai phóng* (openheid, ontplooiing of vrijzinnige vorming). Deze beginselen beoogden de waardigheid van het individu, de band met Vietnamese geschiedenis en cultuur en de ontvankelijkheid voor wetenschappelijke en internationale kennis met elkaar te verenigen.[6]

De combinatie verdient ernstige aandacht. Het begrip menselijkheid stelde de leerling in beginsel centraal als persoon en niet uitsluitend als toekomstige arbeidskracht of staatsburger. Nationale identiteit betekende dat onderwijshervorming niet gelijk mocht staan aan het afsnijden van culturele wortels. Openheid verwees naar het vermogen kennis van buiten op te nemen zonder de eigen samenleving uit het oog te verliezen. Het ging om idealen, geen bewijs dat iedere school ze ook realiseerde. Maar idealen kunnen historische gevolgen hebben: zij bepalen welke vragen leraren mogen stellen, welke boeken worden gelezen en welk soort mens een samenleving hoopt te vormen.

Het Zuid-Vietnamese onderwijs behield elementen uit de Franse schoolstructuur, waaronder examenvormen, pedagogische opleiding en organisatorische tradities. Ook de Vietnamese onderwijsvernieuwing van de jaren veertig, verbonden met de naam van Hoàng Xuân Hãn, speelde een rol in de geleidelijke *Vietnamisering* van het onderwijs. Frans bleef belangrijk, maar Vietnamese onderwijsmensen namen in toenemende mate zelf de leiding over de inhoud, de programma's en de opleiding van nieuwe generaties.

Opmerkelijk is dat recent historisch onderzoek aan de Vietnamese Nationale Universiteit in Hanoi niet eenvoudig in het oude politieke schema past. Een proefschrift over onderwijs in Zuid-Vietnam benoemt uitdrukkelijk de pedagogische verdiensten van het systeem: de lerarenopleiding, internationale contacten, de ambitie om een zelfstandige nationale onderwijsstructuur op te bouwen en het streven naar vernieuwing. Tegelijk wijst het onderzoek op de gevolgen van de oorlog, financiële beperkingen, bestuurlijke instabiliteit en een blijvende elitegerichte

erfenis.[7] Dat juist dergelijke genuanceerde studies in hedendaags Vietnam verschijnen, weerlegt de bewering dat er uitsluitend plaats zou zijn voor één onveranderlijk officieel verhaal.

ezag: tussen ideaal en werkelijkheid

In herinneringen aan de Zuid-Vietnamese school duiken steeds opnieuw dezelfde details op: het moment waarop de leraar de klas binnenkwam, het opstaan van leerlingen, de zorgvuldige correcties in schriften, het beroep op beleefdheid en de overtuiging dat kennis een verantwoordelijkheid was. Voor voormalige leerlingen zijn het geen bijkomstigheden. Het zijn de rituelen waarmee een kind leert dat het deel uitmaakt van een groter verband tussen generaties.

Vele scholen droegen de namen van historische figuren, schrijvers en geleerden. Daarmee werden leerlingen verbonden met een geschiedenis die langer was dan de levensduur van de regering die de school financierde. Dat kon een gezonde vorm van historische continuïteit zijn. Maar ook zulke keuzes zijn nooit helemaal vrij van politiek: welke figuren men als nationale helden beschouwt, welke conflicten men verzwijgt en wie op het schoolplein een monument krijgt, weerspiegelt altijd opvattingen over de natie.

De oorspronkelijke tekst beweert dat politiek vrijwel bij de schoolpoort stopte. Dat beeld moet worden genuanceerd. De onderwijsfilosofie had een eigen professionele logica, maar de oorlog, de ideologische tegenstelling, studentendemonstraties, censuur en bestuurlijke beslissingen drongen wel degelijk de onderwijsruimte binnen. De stelling dat de school volledig buiten het politieke conflict bleef, is daarom niet houdbaar. Tegelijk mogen we het engagement van talloze leraren niet reduceren tot staatspropaganda. Juist onder moeilijke omstandigheden probeerden zij leerlingen te

beschermen, examens te organiseren en de kwaliteit van het onderwijs te bewaren.

Een ander noodzakelijk onderscheid betreft de toegang tot onderwijs. De herinnering van een leerling uit Saigon, Huế of Đà Lạt kan aanzienlijk verschillen van die van een boerenkind uit een oorlogsgebied. Verplaatsingen, armoede, bombardementen, mobilisatie en de noodzaak om te werken beperkten de onderwijsloopbaan van veel jongeren. Wie het vroegere onderwijs wil beoordelen, moet niet alleen vragen hoeveel een succesvolle oud-leerling heeft geleerd, maar ook hoeveel kinderen niet tot aan de schoolbanken konden komen.

Dat maakt de onderwijsfilosofie niet minder interessant. Integendeel: het confronteert haar met een fundamentele toets. Een systeem dat de menselijke waardigheid als uitgangspunt kiest, moet niet alleen uitstekende scholen bieden aan wie er toegang toe heeft, maar ook deuren openen voor wie door geboorte, armoede, handicap, oorlog of woonplaats wordt uitgesloten. Vanuit dat oogpunt is de erfenis van het Zuid-Vietnamese onderwijs vandaag vooral een uitnodiging tot kritisch leren, niet tot het herhalen van nostalgische slogans.

7. Geschiedenis schrijven: wie bezit het verleden?

De tweede aangeleverde tekst is minder een historisch onderzoek dan een woedende aanklacht. De auteur beschuldigt bepaalde geschiedkundigen, uitgevers en instellingen van onkunde, politieke volgzaamheid en zelfs vervalsing. Zijn boosheid richt zich onder meer op interpretaties van oude Vietnamese documenten en op de manier waarop fouten in publieke tentoonstellingen zouden zijn blijven voortbestaan.

De vraag achter deze polemiek is legitiem: wat gebeurt er wanneer een samenleving historisch gezag verwart met een officiële titel? Een hoogleraar kan zich vergissen. Een museum kan een foutieve tekst publiceren. Een schoolboek kan een vereenvoudiging herhalen totdat leerlingen haar als onbetwistbare waarheid beschouwen. Wetenschap vraagt daarom om controleerbare bronverwijzingen, vergelijking van documenten, bereidheid tot correctie en open debat. Dat geldt in Hanoi, Huế en Ho Chi Minhstad evenzeer als in Parijs, Brussel of Washington.

Maar de tekst maakt ook een sprong die een verantwoord historisch essay niet kan volgen. Van enkele gestelde fouten naar de conclusie dat een volledige generatie Vietnamese historici onkundig of bedrieglijk zou zijn, ontbreekt het bewijs. Sommige concrete beschuldigingen — bijvoorbeeld over de precieze lezing van een oud keizerlijk document in Đà Nẵng — verdienen afzonderlijk onderzoek op basis van de originele Hán-Nôm-tekst, de eerdere transcripties en de interpretaties van deskundigen. Zonder dat dossier kunnen we zulke aantijgingen niet als vastgestelde

feiten publiceren.

De politieke scheiding na 1954 heeft bovendien niet één, maar meerdere geschiedbeelden voortgebracht. In het Noorden kregen marxistische interpretaties en de geschiedenis van de antikoloniale revolutie een centrale positie. In het Zuiden werd het anticommunistische nationalisme op verschillende momenten evenzeer een legitimatie van de bestaande macht. Na 1975 werd de geschiedenis van de overwinning lange tijd dominant in openbare instellingen, terwijl herinneringen uit de verslagen Republiek Vietnam vaker binnen families of overzeese gemeenschappen werden bewaard. De diaspora ontwikkelde op haar beurt verhalen waarin het Zuiden soms werd geïdealiseerd en de rol van eigen leiders minder kritisch werd behandeld.

Vandaag is de geschiedschrijving geen stilstaand monument. Nieuwe archieven, universitaire studies, familiecollecties, mondelinge getuigenissen en transnationale samenwerking hebben het onderzoek verbreed. Dat proces verdient ondersteuning. Niet omdat alle interpretaties gelijkwaardig zouden zijn, maar omdat **een open geschiedenis van Vietnam groter moet kunnen zijn dan het zelfbeeld van iedere regering en iedere ballingschapsgemeenschap**.

Wat zou dat concreet betekenen? Een schoolboek dat de koloniale uitbuiting beschrijft, maar ook uitlegt hoe Vietnamese leraren het koloniale schoolsysteem naar eigen behoeften omvormden. Een museum dat het verzet tegen de Amerikaanse interventie toont, maar ook de ervaringen van gewone burgers in Saigon serieus neemt. Een studie over Diệm die noch de moord op politieke tegenstanders vergoelijkt, noch het nationalisme van zijn aanhangers ontkent. En een geschiedenis van 1975 waarin bevrijding en verlies niet als elkaar uitsluitende woorden worden behandeld, maar als verschillende ervaringen binnen één nationale geschiedenis.

8. Saigon op een Zwitsers horloge: wereldstad, symbool en misverstand

Een van de charmantste onderdelen van de aangeleverde teksten vertelt over een Zwitsers horloge waarop de naam *Saigon* voorkomt. Het gaat om wereldtijdhorloges van Patek Philippe, onder meer de zeldzame referentie 2523, die vanaf 1953 werd geproduceerd. De constructie was gebaseerd op een uurwerkconcept van Louis Cottier: de gebruiker kon op één wijzerplaat lokale tijd en tijden in andere delen van de wereld aflezen. De buitenste

ring droeg namen van steden die als referentie voor tijdzones dienden. Veilingcatalogi van Christie’s bevestigen het bouwjaar en de technische kenmerken van verschillende exemplaren; historische horlogebeschrijvingen documenteren dat *Saigon* inderdaad als plaatsnaam op dergelijke stadsringen voorkwam.[8]

Voor veel Vietnamezen is dat kleine woord meer dan een technisch gegeven. Het roept het beeld op van een stad die leefde van scheepvaart, internationale handel, diplomatie, buitenlandse bezoekers en een mengeling van talen. Het geeft een tastbaar gevoel van verbondenheid met de wereld.

Toch is een correctie nodig. De aanwezigheid van Saigon op de wijzerplaat betekent niet dat een Zwitserse fabrikant officieel de veertig belangrijkste of mooiste steden van de aarde had gekozen. Bij wereldtijdhorloges vervulden de plaatsnamen vooral een praktische functie: zij maakten tijdzones herkenbaar. Het aantal genoemde steden varieerde bovendien tussen uitvoeringen. De oorspronkelijke tekst verbindt ook een nauwkeurige verkoopprijs en een bijzondere zeldzaamheid aan één exemplaar; zonder identificatie van het exacte uurwerk, inclusief referentie, kastnummer en veiling, mogen die details niet aan alle modellen worden toegeschreven.

Het ontroerende aan dit horloge ligt elders. Een stad is meer dan haar politieke naam. Voor mensen die haar als Saigon kenden, blijft die naam verbonden met jeugd, markten, scholen, theaters en familieherinneringen. Voor anderen is Ho Chi Minhstad de naam van een verenigd en heropgebouwd Vietnam. Beide namen vertellen een ander deel van de geschiedenis van dezelfde metropool. Een wijzerplaat uit de jaren vijftig kan daarvan een verrassend kleine, maar krachtige getuige zijn.

9. De bioscoop: hoe een koloniale uitvinding een Vietnamese ervaring werd

Het verhaal van de bioscopen brengt ons terug naar een Saigon van vóór de Republiek Vietnam, toen het bewegende beeld nog een wonder was. Op 6 oktober 1898 maakte het weekblad *Nam Kỳ* reclame voor een voorstelling die toen met de Vietnamese benaming *hát hình máy* werd aangeduid. Een advertentie over de vertoning van bewegende beelden vormt een van de vroegste bekende documenten over filmvertoningen voor publiek in Saigon. Vietnamese onderzoekers hebben het bericht opnieuw onder de aandacht gebracht. Daarbij hoort een passende historische voorzichtigheid: een vroeg gedocumenteerde voorstelling is niet noodzakelijk het absolute eerste moment waarop ergens in Vietnam bewegende beelden werden vertoond.[9]

De aankondiging noemde verschillende soorten scènes, een aanvangsuur en ticketcategorieën. Dit is een onthullend detail. De bioscoop was vanaf het begin tegelijk een nieuwe kunstvorm en een commerciële ruimte, waarin publiek naar draagkracht werd ingedeeld. Het stadsleven kreeg een nieuw ritme: men sprak af, kocht kaartjes, ging kijken, verwonderde zich en vertelde de volgende dag over wat men had gezien.

In de eerste decennia van de twintigste eeuw ontstonden vaste bioscopen en multifunctionele zalen. Franse filmvertoners, buitenlandse distributeurs en lokale ondernemers droegen ieder bij aan die ontwikkeling. In historische herinneringen passeren namen als Casino, Eden, Majestic en vele kleinere wijkbioscopen. Sommige zalen boden comfortabele stoelen, bijzondere loges en strikte gedragsregels. Andere waren eenvoudig, warm, luidruchtig en betaalbaar voor bezoekers met een bescheiden inkomen. De oorspronkelijke tekst schildert dat onderscheid met veel gevoel voor detail: het is een geschiedenis van stadsbewoners die samen naar verhalen op een doek keken.

Maar opnieuw is het beeld niet uitsluitend onschuldig. In het koloniale Indochina werden bewegende beelden ook ingezet om de Franse aanwezigheid te verheerlijken en het prestige van de koloniale staat te ondersteunen. Film maakte deel uit van een ongelijke culturele markt waarin Franse producties en commerciële belangen aanvankelijk veel macht hadden. Tegelijk namen Vietnamese toeschouwers de bioscoop op in hun eigen leven. Zij keken niet allemaal zoals de koloniale producent had bedoeld; zij brachten hun eigen verlangens, humor en interpretaties mee.

De ontwikkeling van een eigen Vietnamese filmcultuur verliep ongelijk, maar zij was geen passief verlengstuk van het koloniale project. Later bloeiden in Saigon populaire muziek, theater, cải lương, filmpublicaties en ondernemerschap naast elkaar. De bioscoop werd een plaats waar wereldcultuur en Vietnamese creativiteit elkaar ontmoetten. Wie vandaag een oude filmaffiche of een foto van een verdwenen zaal terugvindt, ziet daarom niet alleen nostalgie. Hij ziet een spoor van de manieren waarop gewone burgers de moderne stad mede vormgaven.

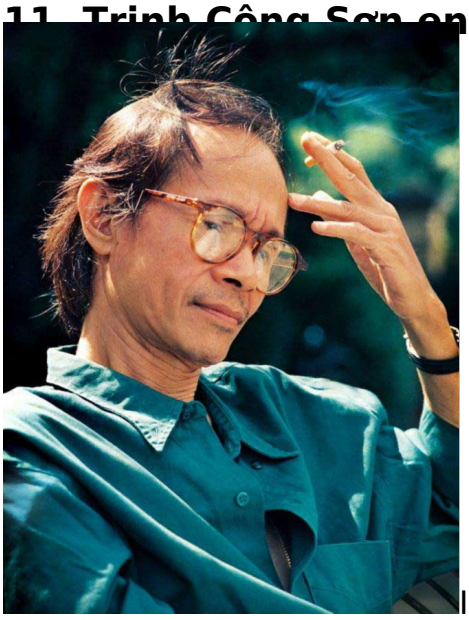
10. Een stedelijke cultuur die niet heel het Zuiden vertegenwoordigde

Het is belangrijk om te beseffen waarom zulke herinneringen zo levendig zijn. De verhalen over mooie horloges, de bioscoop Majestic, Franse cafés, zorgvuldig geklede bezoekers en prestigieuze middelbare scholen komen vaak uit stedelijke, geletterde milieus. Zij zijn waardevol, maar niet representatief voor alle inwoners van Zuid-Vietnam.

Voor veel gezinnen buiten de steden zag het dagelijks leven er heel anders uit. Rijstbouw, overstromingen, pachtverhoudingen, seizoensarbeid, religieuze feesten en familieverplichtingen bepaalden hun bestaan. Naarmate de oorlog heviger werd, kregen verplaatsingen, beschietingen, gedwongen evacuaties, militaire aanwezigheid en angst een steeds grotere plaats. De ene jongere zat in een bioscoop; een andere zocht met zijn familie bescherming in een schuilplaats. De ene vader was ambtenaar; een andere moest zijn rijstveld verlaten. Een herinnering aan stedelijke verfijning wordt pas historisch overtuigend wanneer zij naast zulke ervaringen kan bestaan.

Dat betekent niet dat Saigon en Huế slechts kunstmatige etalages van buitenlandse invloed waren. Het betekent dat elke hoofdstad een selectieve spiegel van haar land is. De culturele creativiteit van kunstenaars, docenten en ondernemers was echt. Ook de armoede, ongelijkheid, politieke spanning en het verdriet van burgers waren echt. Het woord *Zuid-Vietnam* verwijst niet naar één levensstijl maar naar een verzameling sterk uiteenlopende werelden die door oorlog en politiek met elkaar verbonden raakten.

11. Trịnh Công Sơn en *Diễm xưa*: de macht van een onvoltooide

In het laatste deel van de aangeleverde teksten

verandert de toon. De politieke strijd verdwijnt even naar de achtergrond en maakt plaats voor het beeld van een jonge vrouw die onder de bomen van Huế naar school wandelt. Zij is Diễm, verbonden met een van de bekendste liefdesliederen van Trịnh Công Sơn. De stad, de regen, de brug, de bomen en het voorbijgaan van een figuur worden er samengebracht tot een herinnering die groter is geworden dan de biografie van twee mensen.

De kern van het verhaal is goed gedocumenteerd. In een eigen beschouwing uit 1997 schreef Trịnh Công Sơn over een jonge vrouw die geregeld langs zijn huis naar

de universiteit liep, door lanen met kamferbomen en over een brug. Zij werd voor hem verbonden met het specifieke landschap en het ritme van Huế. De herinnering ging niet over een dramatische ontmoeting, maar over herhaling, afstand en verbeelding. De naam die hij aan die wereld gaf, was Diễm.[10]

Latere Vietnamese verslagen identificeren haar als Ngô Thị Bích Diễm. Tijdens een bijeenkomst in Huế in maart 2010 vertelde zij over haar jeugd, haar vroegere woonomgeving en de herinneringen die het lied opnieuw opriep. Sommige geromantiseerde details uit de aangeleverde tekst — de exacte eerste ontmoeting, de precieze avond waarop de eerste noten zouden zijn gespeeld of de suggestie dat het hele oeuvre van de componist pas door deze ene liefde mogelijk werd — zijn literaire interpretaties, geen controleerbare historische feiten.[11]

Toch doet een dergelijke correctie de schoonheid van het verhaal niet teniet. Misschien wordt zij er zelfs groter door. Een jonge vrouw hoefde geen mythische muze te zijn om een kunstenaar diep te raken. Een voorbijganger kan in het geheugen van een ander uitgroeien tot het symbool van een hele stad en een verloren tijd. De historische persoon heeft haar eigen leven; het kunstwerk heeft zijn eigen weg door de wereld.

Trịnh Công Sơn belichaamt bovendien een belangrijk antwoord op de simplistische verdeling tussen noordelijk en zuidelijk, communist en anticommunist. Zijn liefdesliederen kregen een brede weerklank, maar vooral zijn anti-oorlogsliederen maakten hem tot een uitzonderlijke culturele figuur. Zijn muziek kon in het oorlogs-Zuiden door autoriteiten worden verboden en na de hereniging evenzeer met wantrouwen worden ontvangen. Onderzoekers beschrijven hoe hij, ondanks politieke weerstand uit verschillende richtingen, uitgroeide tot een blijvende stem van verdriet, menselijkheid en verlangen naar vrede.[12]

Juist daarom hoort *Diễm xưa* thuis in een historisch essay over Zuid-Vietnam. Het lied herinnert eraan dat mensen niet uitsluitend politieke wezens zijn. Zij werden verliefd, wachtten op iemand die voorbij zou komen, schreven brieven, luisterden naar muziek, verlangden naar een andere toekomst en voelden de pijn van het verstrijken van de tijd. Wie de oorlog alleen beschrijft aan de hand van generaals, regeringen en frontlijnen, verliest dat menselijke leven uit het oog.

12. Wat veranderde in 1975 — en wat bleef bestaan?

De hereniging van Vietnam betekende het einde van een lange periode waarin koloniale oorlog, buitenlandse interventie en politieke verdeeldheid het land hadden verscheurd. Voor talloze Vietnamezen was het een overwinning waar generaties

enorme offers voor hadden gebracht. Dat historische feit verdient erkenning. Het brengt ons echter niet dichter bij begrip wanneer wij veronderstellen dat één overwinning alle maatschappelijke verschillen onmiddellijk heeft opgeheven.

Na 1975 werden staatsinstellingen en onderwijsstructuren samengevoegd en heringericht. Voor sommige mensen bracht dat nieuwe kansen en een sterker gevoel van nationale eenheid. Voor anderen betekende het verlies van een betrekking, veranderingen in eigendom, politieke uitsluiting of vertrek naar het buitenland. Wie een school, een ambt of een plaats in een gemeenschap verloor, droeg de herinnering eraan vaak nog decennia mee. De ervaringen van Vietnamese vluchtelingen en van mensen die in het land bleven, mogen evenmin tegen elkaar worden uitgespeeld.

In het huidige Vietnam bestaan intussen meer historische en culturele onderzoeksmogelijkheden dan de harde woorden van oudere polemieken doen vermoeden. De wetenschappelijke studie van het onderwijs in de voormalige Republiek Vietnam is daar een concreet voorbeeld van. Eveneens is er in de hedendaagse Vietnamese cultuur ruimte om de muziek van Trịnh Công Sơn, oude foto's van Saigon en het erfgoed van koloniale en postkoloniale gebouwen opnieuw te waarderen. Dit betekent niet dat elke discussie vrij is of dat iedere historische controverse is opgelost. Wel toont het dat nationale herinnering zich kan ontwikkelen en dat politiek verleden en cultureel erfgoed niet voor altijd samenvallen.

Dat brengt ons terug bij de onderwijsprincipes van menselijkheid, nationale identiteit en openheid. Misschien verdienen zij het juist omdat zij door mensen in een verdwenen staat werden geformuleerd om opnieuw in een ander historisch kader te worden besproken. Een waardevolle gedachte hoeft niet met een regime te verdwijnen. Omgekeerd hoeft een historisch belangrijk idee niet te worden verheerlijkt omdat men de wereld waarin het ontstond met nostalgie beziet.

13. Zes herinneringen, één verantwoordelijkheid

De zes oorspronkelijke teksten tonen hoe uiteenlopend een maatschappelijke herinnering kan zijn. De bewondering voor leraren is een pleidooi voor de waardigheid van onderwijs. De aanklacht tegen historici herinnert aan de noodzaak van kritische broncontrole, maar waarschuwt tegelijk voor de schade die ongefundeerde beschuldigingen kunnen aanrichten. Het verhaal over Bảo Đại en Diệm toont een periode waarin nationale zelfstandigheid, politieke legitimiteit en autoritaire macht pijnlijk door elkaar liepen. Het wereldtijdhorloge getuigt van Saigons plaats in internationale netwerken. De bioscopen tonen hoe een koloniale technologie onderdeel werd van een eigen stedelijk leven. En *Diễm xưa* vertelt dat

een lied soms meer menselijke waarheid kan bewaren dan een triomfantelijk politiek monument.

Voor al deze onderwerpen geldt dezelfde historische discipline. Een herinnering is niet waardeloos omdat zij subjectief is. Integendeel, herinneringen zijn onmisbare bronnen voor emoties, betekenissen en ervaringen die officiële dossiers zelden volledig vastleggen. Maar een herinnering is ook niet automatisch een exacte beschrijving van de gebeurtenissen. Zij moet worden vergeleken met andere stemmen, documenten, foto's, kranten, mondelinge geschiedenis en wetenschappelijk onderzoek. Dat is geen wantrouwen tegenover getuigen. Het is respect voor de complexiteit van hun leven.

Ook het woord *verzoening* vraagt om precisie. Verzoening betekent niet dat koloniale overheersing, oorlogsmisdaden, politieke repressie of de verantwoordelijkheid van buitenlandse machten worden vergeten. Zij betekent evenmin dat alle politieke projecten als gelijkwaardig of onschuldig worden voorgesteld. Zij begint met de bereidheid te erkennen dat mensen in dezelfde geschiedenis op verschillende manieren hoopten, handelden, leden en herinnerden. Dat kan alleen wanneer niemand het alleenrecht krijgt om namens alle Vietnamezen te spreken.

Een leerling die zijn vroegere leraar dankbaar blijft, hoeft daarom niet automatisch het presidentschap van Ngô Đình Diệm te verdedigen. Iemand die trots is op de onafhankelijkheid en hereniging van Vietnam hoeft niet te ontkennen dat in het Zuiden belangrijke onderwijsinstellingen, boeken, liederen en vormen van cultuur zijn ontstaan. En een muziekliefhebber die ontroerd raakt door Trịnh Công Sơn hoeft niet eerst te verklaren tot welk politiek kamp hij behoort. Menselijke waardigheid laat zich niet netjes in twee ideologische kolommen verdelen.

Slot — De geschiedenis hoort aan de levenden én aan de doden

Stel u een klaslokaal voor in Saigon, een volle bioscoop in Chợ Lớn, een jonge vrouw die in Huế langs de bomen naar school wandelt en een horlogemaker in Genève die de naam Saigon op een metalen ring aanbrengt. Geen van deze beelden vertelt op zichzelf de geschiedenis van Zuid-Vietnam. Samen maken ze wel zichtbaar hoeveel meer een samenleving is dan haar regeringen.

Daarom is het niet nodig om het verleden van Zuid-Vietnam te verheerlijken of te veroordelen als één onverdeeld geheel. Het verdient onderzoek, erkenning, kritiek en menselijke aandacht. De politieke geschiedenis van 1954 tot 1975 was een geschiedenis van botsende aanspraken op onafhankelijkheid, van internationale inmenging, van geweld en van uitzonderlijke offers. Maar zij was óók een geschiedenis van leraren die lesgaven, ouders die kinderen opvoedden, studenten

die vragen stelden, kunstenaars die schoonheid zochten en burgers die ondanks de oorlog hun gewone leven wilden voortzetten.

Het meest vruchtbare uitgangspunt is misschien ook het eenvoudigste: **geen enkel Vietnamees leven mag uitsluitend worden beoordeeld naar het kamp dat op een bepaald moment de macht bezat.** Wie het verleden werkelijk wil begrijpen, moet de slachtoffers van de koloniale overheersing horen, de strijders voor onafhankelijkheid, de bewoners van het vroegere Zuiden, de vluchtelingen, de achterblijvers, de leraren, de arbeiders, de boeren en de kunstenaars. Niet om historische verschillen uit te wissen, maar om de volle menselijke prijs van de twintigste eeuw te zien.

Dan kan de geschiedenis meer worden dan een gevecht om het laatste woord. Zij kan een ontmoeting worden tussen herinnering en bewijs, tussen nationale trots en zelfkritiek, tussen verdriet en waardigheid. En misschien is dat precies wat de beste Vietnamese culturele tradities, aan beide kanten van de vroegere scheidingslijn, altijd hebben gevraagd: niet het monopolie op de waarheid, maar de moed om haar samen te blijven zoeken.

Bronnen en verantwoording

Dit essay is een historische bewerking van zes aangeleverde Vietnamese teksten. Het is geen letterlijke vertaling en neemt de politieke meningen van de oorspronkelijke auteurs niet automatisch over. Waar de bronteksten een persoonlijke herinnering, een onbewezen bewering of een polemische kwalificatie bevatten, wordt dat in de analyse aangegeven.

1. Verenigde Naties, Geneva Agreements, 20–21 juli 1954; zie ook de slotverklaring in het Amerikaanse diplomatieke archief.
2. Diplomatic History, onderzoek naar de hervestiging van vluchtelingen, 1954–1956.
3. U.S. Department of State, diplomatiek verslag over het referendum Diệm–Bảo Đại, 1955.
4. U.S. Department of State, beoordeling van de staat van beleg en de boeddhistische crisis, augustus 1963.
5. National Security Archive, documenten over de staatsgreep van november 1963.
6. Phạm Ngọc Bảo Liêm, onderzoek naar de onderwijsfilosofie van de Republiek Vietnam (Universiteit van Huế, 2022).
7. Nguyễn Kim Dung, proefschriftonderzoek over het onderwijs in Zuid-Vietnam (Vietnam National University, Hanoi).
8. Christie’s, veilingcatalogus Patek Philippe Ref. 2523 uit 1953; historisch overzicht van het model; beschrijving van de stedenring, waaronder Saigon.

9. Tuổi Trẻ, historisch onderzoek naar het vroege publiek voor film in Saigon en de advertentie uit 1898.
10. Trịnh Công Sơn, *Diễm của những ngày xưa*, persoonlijke herinnering uit 1997.
11. VOV, bericht over de ontmoeting met Diễm in Huế in 2010.
12. John C. Schafer, onderzoek naar Trịnh Công Sơn, *Journal of Asian Studies* (2007).

https://youtu.be/UACKGbKfi60